

FOLIUM CLASSICUM

**Nro 90
19.9.2016**

Tässä numerossa:

Puheenjohtajan tervehdys	Olli Salomies	3
Uutta kirjallisuutta	Toim. Katja Varakas	4
Latin vulgaire - Latin tardif XII Upsala 22.–26.8.2016	Olli Salomies	5
Keväällä 2016 palkitut ylioppilaat	Toim. Katja Varakas	5
Richard Strauss Elektra-ooppera 12.9.2016	Katja Varakas	6
Syksyn 2016 tapahtumia	Toim. Katja Varakas	12

FOLIUM CLASSICUM, Klassillis-filologisen yhdistyksen jäsenlehti, ilmestyy kaksi kertaa vuodessa lukukausien alussa niin painetussa muodossa kuin sähköisesti yhdistyksen kotisivuillakin. Päätoimittaja: prof. Olli Salomies; toimitussihteeri: FM Katja Varakas.

KLASSILLIS-FILOLOGINEN YHDISTYS (KFY) on tieteellinen seura, jonka tarkoitus on herättää ja ylläpitää harrastusta antiikin kulttuuria kohtaan, edistää sitä koskevaa tieteellistä tutkimusta ja olla yhdyssiteenä tämän alan tutkijoiden ja harrastajien kesken. Tätä varten yhdistys järjestää esitelmä- ja keskustelutilaisuuksia, harjoittaa julkaisutoimintaa ja edistää muillakin samanlaatuisilla tavoilla antiikin tutkimista tai tuntemista.

TOIMIHENKILÖT. Yhdistyksen puheenjohtajana toimii prof. Olli Salomies (olli.salomies@helsinki.fi), varapuheenjohtajana dos. Antero Tammisto (antero.tammisto@ide.inet.fi) ja sihteerinä / rahastonhoitajana FM Katja Varakas (katja.varakas@helsinki.fi). Lisäksi hallitukseen kuuluvat prof. Mika Kajava (mika.kajava@helsinki.fi) ja dos. Anneli Luhtala (anneli.luhtala@helsinki.fi). Yhdistyksen postiosoite on Maailman kulttuurien laitos, Antiikin kielet ja kulttuurit, PL 24, 00014 Helsingin yliopisto.

YHDISTYKSEEN VOI LIITTYÄ maksamalla jäsenmaksun tilille Danske Bank FI93 80001470979064 (viite-numero 1009) ja lähettämällä osoitetietonsa sihteerille. Varsinainen jäsenmaksu on 25 euroa, opiskelijamaksu 5 euroa.

Yhdistyksen KOTISIVUT: www.helsinki.fi/hum/kla/kfy

Kannen kuva: Elektra, Orestes ja Pylades Agamemnonin haudalla. Avarakaulainen amfora 350-luku eKr. Inv. K544, Pariisi, Louvre. Lähde: Wikipedia commons.

Puheenjohtajan tervehdys

Olli Salomies

Klassillis-filologinen yhdistys toivottaa kaikille jäsenilleen hyvää syksyn alkua 2016. Yhdistyksen ohjelma muodostuu tänä syksynä kahdesta esitelmätilaisuudesta, jotka molemmat pidetään tiistaina klo 18–20 päärakennuksen vanhan puolen auditoriossa III.

11.10. dos. Reijo Pitkäranta: *Epäklassiset kielipürteet Caesarin teoksessa Gallian sota*

15.11. prof. Cédric Brélaz: *Democracy and Civic Participation in Greek Cities under Roman Imperial Rule: Political Practice and Culture in the Post-Classical Period*

Brélaz, joka on itse sveitsiläinen, on Sveitsin Fribourgin yliopiston antiikin historian professori (2016>).

Brélaz'n erikoisaloja ovat epigrafiikka ja roomalaisvallan aika kreikankielisessä idässä. Hän on julkaissut mm. seuraavat teokset: *Securité publique en Asie mineure sous le Principat (Ier - IIIème s. ap. J.-C.) : institutions municipales et institutions impériales dans l'Orient romain* (2005) sekä *Corpus des inscriptions grecques et latines de Philippiques. Tome 2, La colonie romaine : Partie 1 : La vie publique de la colonie* (2014). Brélaz on viime vuosia tutkinut ja julkaissut erityisesti Makedonian Filip-poin/Philippin roomalaista siirtokuntaa ja sen pääasiassa latinankielisiä piirtokirjoituksia, joita julkaisemattomia on satoja. Seminaarissa, jonka hän pitää laitoksen seminaarihuoneessa torstaina 17.11., hän esittelee eräitä ongelmallisia julkaisemattomia tekstejä.

Lionel Royer (1852–1926) Vercingetorix luopuu aseistaan Julius Caesarin edessä. Musée Crozatier Puy-en Velay. Lähde: Wikipedia commons.

Uutta kirjallisuutta

Toim. Katja Varakas

Alkuperäistekstien suomennoksia

Homeros Troijan sota ja Odysseuksen harbaretket, Paavo Castrén. Otava 2016.

Tietokirjallisuutta

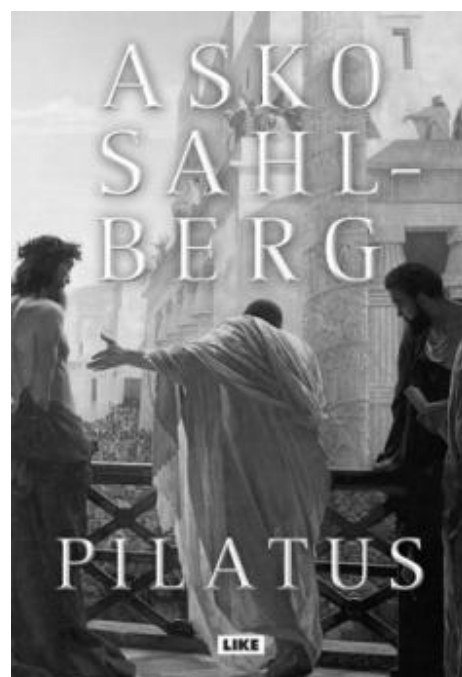
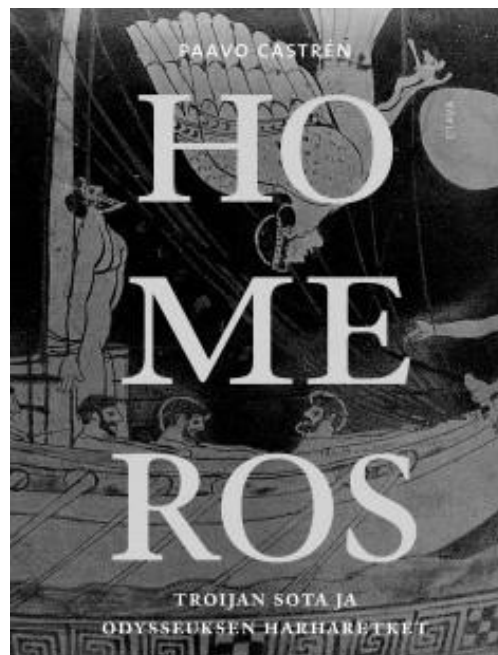
Asko Sandberg: *Pilatus*. Like 2016

Suomalaistutkijoiden kansainvälisiä monografioita

Iiro Laukola: *Macedonian kings, Egyptian pharaohs : the ptolemaic family in the encomiastic poems of Callimachus*. University of Helsinki 2016.

Harold Tarrant, Debra Nails, Mika Kajava and Eero Salmenkivi (eds.): *Second Sailing: Alternative Perspectives on Plato*. Commentationes humanarum litterarum, vol. 132, Societas scientiarum Fennica 2015.

Mahdollisista puutteista tai tulossa olevista kirjoista pyydetään ilmoittamaan Foliun Classicumin toimitussihteerille Katja Varakkaalle (katja.varakas@helsinki.fi)

Latin vulgaire – Latin tardif XII Uppsala 22.-26.8.2016

Olli Salomies

Latin vulgaire – Latin tardif –kongressi, joka järjestettiin 16 vuotta sitten Helsingissä, järjestettiin tänä vuonna 12. kerran uppsalalaisten kollegojemme toimesta. Itse osallistuin tämän kongressisarjan kongressiin ulkomailla ensimmäisen kerran, ja vaikka kaikki esitelmät eivät vaikuttaneetkaan mullistavilta, joukossa oli erittäin kiinnostavia esityksiä (ohjelma yhteenvetoinen lainattavissa minulta). Antiikin auktureista esitelmien aiheena oli monia tuttuja nimiä, ainakin Hieronymus, Ambrosius, Isidorus, Fredegarius, Pseudo-Antoninus placentialainen (minulle uusi nimi) sekä tietenkin Virgilius Maro, ja puhujienkin joukossa oli monia tuttuja nimiä, joista en voi olla mainitsematta Gualtiero Calbolia, joka piti Fredegariusta koskevan erittäin vakuuttavan esitelmänsä *Quomodo Fredegarius Scholasticus temporibus et modis verbi usus sit* latinaksi.

Kokonaan uutta materiaalia esitteli ainakin Andrea Barta Busapestista, joka käsitteli uusia kiroustauluja Pannoniasta.

Suomalaiset, tosin tällä hetkellä osittain ulkomailla vaikuttavat, nuoret tutkijat esiintyivät mielestäni erittäin edukseen. Timo Korkiakangas (nyt Oslo) puhui aiheesta *Transitivity and subject case selection in the Latin Latin charter genre*, Turun yliopiston alumnit Tommi Alho (nyt Åbo akademi) ja Ville Leppänen (nyt München) pitivät esitelmän aiheesta *Dynamics of sound change: on the merger of Latin *i* and *e**. Pidin myös itse lyhyen esitelmän.

Seuraava kongressi järjestetään Budapestissa.

Keväällä 2016 palkitut ylioppilaat

Latinan laajempi oppimäärä

Severi Antti-Oskari Mattila Tampereen klassillinen lukio

Latinan lyhyen oppimäärän *laudatur*

Maria Andersson Turun klassillinen lukio
Joonas Leskinen Ressun lukio

Latinan lyhyen oppimäärän *eximia cum laude approbatur*

Milla Halme Tampereen klassillinen lukio
Nyman Aino Tikkurilan lukio
Kalle Hämäläinen Kuopion klassillinen lukio

Richard Starussin Elektra-ooppera 12.9.2016

Katja Varakas

Antiikin draamojen ystävää hemmoteltiin alkusyksystä, kun Kansallisoopperan lavalla esitettiin syyskuussa viisi kertaa Richard Straussin Elektra-ooppera, joka pohjautuu Sofokleen samannimiseen näytelmään. Elektra on järisyttävä ooppera, jonka säveltämistä jopa Starausskin epäröi. Näyttämöllä vellovat vahvat tunteet. Suuri orkesteri tuottaa ääntä hiljaisesta kuiskauksesta pauhaavaan voimaan vain sekunneissa ja oopperan keskeiset naishahmot huutavat hallitusti tukahdutettuja tunteita. Yksinäytöksinen ooppera syntyi vuonna 1906–1908 yhteistyössä libretisti Hugo von Hofmannsthalin kanssa, ja sen ensi-ilta oli Dresnenissä 25.1.1909 Semper Operhausissa.

Myytti

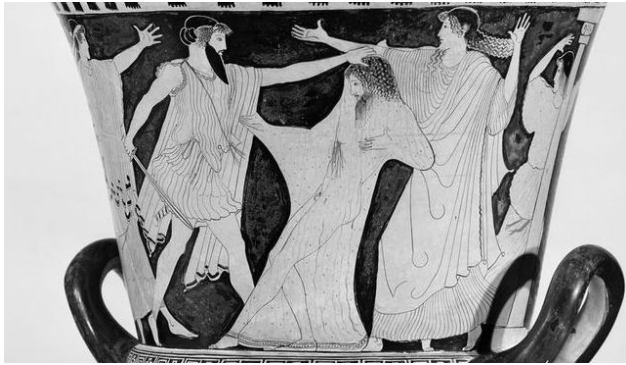
Elektran, Klytaimnestran ja Agamemnonin tyttären, tarina on suosittu tragedian aihe. Elektran sisaruksia, Ifigeneiaa, Krystotemista ja Orestesta on myös käsitelty usein kreikkalaisessa draamassa. Antiikin näytelmäkirjailijoista Aiskhylos (n. 525–456) käsittelee laajasti Mykenen palatsissa tapahtuvaa draamaa ja surmatöitä ainoalla meille kokonaan säilyneellä trilogialla *Oresteia*, *Hautaubrintuojat* ja *Eumeniidit*. Sofokles (n. 496–406) ja Euripides (n. 480–406) puolestaan keskittyivät Elektran tunnetilaan. Sofokles kuvaa vihan ilmenemismuotoja sekä koston suunnittelua ja Elektran mielialojen ailahteluja äärimmäisyydestä toiseen. Hän ei käsittele lainkaan murhan oikeutusta tai Oresteen syyllisyyttä, vaan keskittyy sisarusten koston toteuttamiseen. Euripides puolestaan käsittelee sitä tragikkua, joka syntyy kun tavallinen ihminen joutuu tilanteeseen jota hän ei pysty enää hallitsemaan. Euripideen Elektra ei ole enää palatsissa asuva

kuninkaantytär, vaan hänet on naitettu yksinkertaiselle maanviljelijälle. Realistinen on myös Euripideen näkemys tarinan lopusta. Koston huumassa Elektra ja Orestes suorittavat veriteon, mutta kohta sen jälkeen motivointi tuntuu haihtuvan. Jäljelle jää vain teon kauheus ja lopussa kuvataan kahta omantuntonsa vaivaamaa ja omasta kohtalostaan epä tietoista ihmistä.

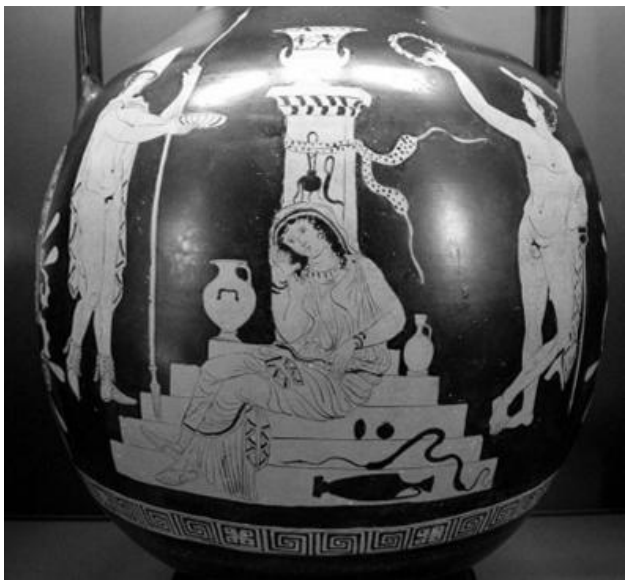
Kirjallisuudessa Elektran hahmoa on pidetty sankarillisena myyttinä. Näytelmäkirjailijat ovatkin suosineet näkökulmaa, jossa Elektran äiti ei kykene toimimaan ennalta odotetulla tavalla kohdattuaan henkilökohtaisen surun, vaan keskittyy koston suunnitelman toteuttamiseen. Kuningas Agamemnon on uhrannut vanhimman tyttärensä Ifigeneian Artemis-jumalattarelle suosiollisen sotamenestyksen alttarille, ja näin katkeroitannut puolisonsa Klytaimnestran. Puoliso on Agamemnonin poissa ollessa päättänyt solmia rakkaussuhteen miehensä kilpailijan Aigistoksen kanssa. Troijan sodasta palattuaan Agamemnon huomaa tilanteen palatsissa muuttuneen, ja uusi pariskunta surmaa kuningas Agamemnonin katkeroittoa puolestaan sisarukset Elektran ja Oresteen.

Attikalaisessa punakuvioisessa kellokrateerissa (n. 460 eKr., Boston, Museum of Fine Arts) surmatöiden sarja esitetään jännittävänä jatkokertomuksena. Agamemnonin murhakuvauksessa Klytaimnestra avustaa rakastajaansa ja tapahtumaa seuraa sivusta Krystotemis. Klytaimnestra pitelee kädessään kirvestä Aigistoksen survaistessa lyhyen miekkansa istuvaan puolipukeiseen Agamemnoniin. Klytaimnestran takana piilottelee Agamemnonin sotasaaliina Myke

neen tuoma kohtalostaan epätietoinen Kassandra. Aigistoksen kostomurhan keskiössä ovat puolestaan Orestes, Elektra ja Klytaimnestra. Orestes pitelee vasemmalla kädellään istuvan Aigistoksen päätä paikallaan työntäen miekkansa uhrinsa rintaan.

Orestes, Aigistos ja Elektra. Attikalainen punakuvio kellokrateeri (n. 460 eKr., Boston, Museum of Fine Arts). Lähde: Wikipedia commons.

Elektra, Orestes ja Pylades Agamemnonin haudalla, lukonialainen avarakaulainen amfora. (350-luku eKr. Inv. K544, Pariisi, Louvre). Lähde: Wikipedia commons.

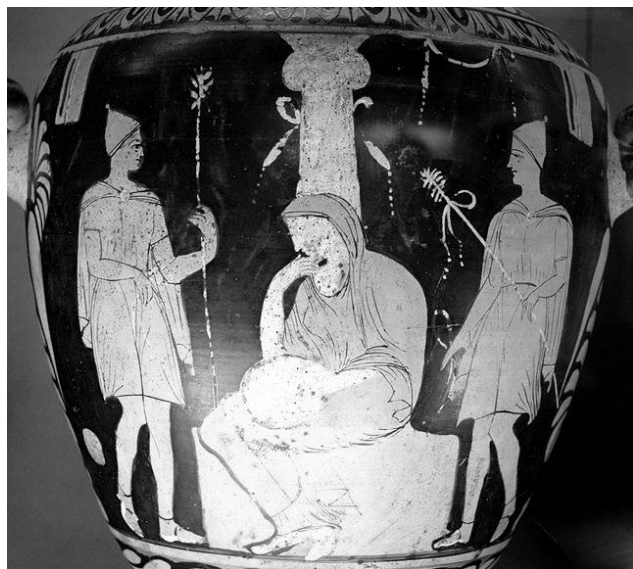
Elektra-ooppera

Richard Strauss keskittyy kuvaamaan oopperassaan Elektran sisäisiä tunteja. Surun murtamaa Elektraa riivaa kosto, jota hän mielessään on suunnitellut toteuttavansa siskonsa Krysotemiin ja veljensä Oresteen kanssa. Orestes on varttunut miehenikään kaukana Mykenen palatsista, ja Elektra on puolestaan odottanut päivästä toiseen lähes hulluuden partaalla veljensä paluuta. Kapi-noivan Elektran kohtalo palatsissa on jäänyt vaille ratkaisua, kun puolestaan sisar Krysotemis on hyväksynyt jo kohtalonsa, luopunut kostosta ja alkanut elää jälleen ihmisten elämää. Elektra sen sijaan on päivittäin palannut rituaalinomaisesti palatsin pihalle, sulkeutunut yksinäisyyteensä ja surrut isänsä Agamemnonin kohtaloa. Krysotemis on kuin pükki traumaattisen Elektran lihassa.

Vahvojen naisroolien joukkoon lukeutuu oopperassa Elektran ja Krysotemiksen ohella äidin Klytaimnestran rooli. Elektran ohella myös häntä vaivaa syyllisyys. Äidin ja tyttären suhde on vaikea. Klytaimnestraa puolestaan riivaavat lapsen menetys, avioliiton ongelmat ja syyllisyydentunto. Vahvassa ja vaikuttavassa kohtauksessa kaksi toisilleen läheistä, kärsivää ihmistä lähestyy toisiinsa, vain todetakseen sovinnon olevan mahdoton. Elektra on valinnut erakkoelämän kuin rangaistuksena, ja osoittaen siten uskollisuutta kuolleelle Agamemnonille. Hysterisyydessään Elektra on kylmän rauhallinen, päämäärätietoisena tilanneanalyysissään lähes uskonnollisen fanaattinen.

Palatsin pihalla hovi vaipuu paniikkiin, kun kaksi muukalaista saapuu palatsin porteille. Pian Krysotemis tuokin kauhistuttavia uutisia. Orestes on kuollut, ja silloin Elektran maailma putoaa. Toivoa vailla oleva Elektra yrittää koota itsensä, ja kääntyy turhaan sisarensa puoleen anellen tätä suorittamaan vaadittavan veriteon yhdessä sisarensa kanssa. Sisar kuitenkin kieltäytyy verikostosta, pakottaen Elektran toimimaan yksin.

Elektran pakonomaiset ajatukset keskeytyvät muukalaisen saapumiseen ja hänelle esitettyihin kysymyksiin ja vastauksiin. Sisar ei tunnista enää veljeään ennen kuin palvelijat heittäytyvät tämän jalkoihin. Orestes on saapunut.

Sureva Elektra kohtaa veljensä isänsä haudalla, campanialainen vesiastia. (320-luku, K 428, Pariisi, Louvre). Lähde: Wikipedia commons.

Orestes on palannut toteuttamaan ystävänä Pyladeksen kanssa Elektran hartaasti toivoman koston. Elektra kuuntelee hiljaisempiäkin ääniä. Klytaimnestran kuullaan kirkuvan: ”iske vielä kerran”. Palvelijat valtaa paniikki, Aigistos on palaamassa pellolta palatsiin, ja pian on hänen vuoronsa huutaa apua. Elektra on saanut kaipaamansa koston ja häilyy hulluuden ja hurmion välillä tanssien.

Ooppera-arvio

Antiikin draaman kautta kuvataan sodan aiheuttamia uhrauksia, kohtaloita ja äärimmäisiä kokemuksia. Varsin usein Elektra-oopperaa luonnehdittaessa keskity-

tään koston ja Elektran tasapainottomuuteen. Mielestäni Richard Straussin musiikki tarjoaa muitakin vaihtoehtoja tulkintaan. Rajuudessaan sävelkulut ovat kauniita ja parhaimmillaan ne kuvaavat traumatisoituneen Elektran sisäisiä keskenään ristiriitaisia tunteja hämmästyttävän tarkasti ja jopa runollisesti. Kostolle, pakonomaisuudelle, uhrille ja seesteisyydelle löytyvät lyyrisen kauniit melodiat, jotka ovat Straussin musiikille tunnistettavia sävelkulkuja.

Elektra ja Orestes Agamemnonin haudalla, terrakottareliefi. (450-luku eKr., MNB 906, Pariisi, Louvre). Lähde: Wikipedia commons.

Loppuunmyyty Kansallisoopperan katsomo odotti orkesterimontusta Elektran ensitah-teja hiljaisuuden vallitessa. Kapellimestari Esa-Pekka Salonen loihdikin täsmällisesti Richard Straussin Elektran tunnelmat kauhusta seesteisyyteen. Vuonna 2013 syöpään kuolleen ranskalaisen Patrice Chéreaun ohjaus puolestaan keskittyi vain olennaisen esittämiseen näyttämöllä. Kaikki turha oli karsittu pois. Laulajat joutuivat esittämään vaativat roolinsa vailla suurten ja vaihtuvien lavasteiden antamaa suojaa. Esityksen painostava tunnelma oli katsojan iholla. Koh- taukset vyöryvät lavalle armotta ja musiikin

moderni voima sekä kauneus vievät mennessään, antamatta katsojalle lähes kahteen tuntiin tuskin hengähdystaukoa. Suvantopaikkoja tarjosi Straussin lyyrisen kaunis ryöpsähtelevä sävelkieli.

Laulajatkin selviytyivät vaativasta urakastaan loistavasti. Keskeisissä pääosissa olivat saksalainen, dramaattinen sopraano

Evelyn Herlitzius Elektrana, uskottava mezzosopraano Waltraud Meier Klytaimnestrana, sopraano Elisabet Strid esitti rakastettavaa Krysotemista. Tenori Mika Pohjonen oli puolestaan Aigistos ja baritoni Tommi Hakala Oresteena suoritti koston. Baritoni Esa Ruuttunen esitti Oresteen ystävää.

Jean Baptiste Wicar (1762–1834) Elektra. Valeasuinen Orestes luovuttaa Elektralle tuhkauurnan ja sisarukset kohtaavat ensimmäistä kertaa vuosiin. Lähde: Wikipedia commons.

XXIV Finnish Symposium on Late Antiquity: Slavery in Late Antiquity. Tvärminne 11.–12.11.2016.

Ilmoittautumiset (viimeistään 26.10.) ja yhteydenotot: ulla.tervahauta@helsinki.fi.

Ohjelma (englanniksi):

FRIDAY 11 NOVEMBER

9.00 Departure by coach from Helsinki

c. 11 Arrival and accommodation

11.30 Opening of the Symposium

11.45 Lunch

12.30 Friday session I: Rethinking slavery in Late Antiquity

Chris De Wet: Emancipating the Spirit: Late Ancient Slavery in/and the Religious Thought of Eunomius and Basil of Caesarea

Kate Cooper, Slavery and social exclusion: Christian advice to late Roman landowners

Avdokhin, Arkadii, (II)Legal Freedom? Christ and Redemption from Slavery to Satan in Late Antique Liturgical Texts

14.15 Coffee

14.35 Friday session II: Early Christian discourses

Marianne Bjelland Kartzow: The Paradox of Slavery in Early Christian Discourse: An Intersectional Approach

PJJ Botha, Marking bodies: ritual and discipline in early Christian discourse

16:00 Friday session III: Coloni

Uiran Gebara da Silva, Rural Slavery in Late Roman Gaul

Florian Battistella and David Pitz, *Colonos, qui fugam meditantur, in servilem condicionem ferro ligari conveniet.* (Cod. Theod. 5,17,1). Some Observations about the Relationship between Slavery and the Colonate in Late Antiquity

17.00 Sauna/Men

18.30 Sauna/Women

20.00 Dinner

SATURDAY 12 NOVEMBER

8.00-9.00 Breakfast

9.00 Saturday session I: Slavery in the Margins

Marja Vierros: Slaves in the Sixth Century Palestine in the Light of Papyrological Evidence

Judith Evans Grubbs, From Slave to Saint: the enslavement of St Patrick

Ilkka Lindstedt, Slavery in the early Islamic period in the light of epigraphy

11.45 Lunch

12.00 Saturday session II: Living as a slave

Elizabeth Fentress, The Material Culture of Slave quarters in Roman Italy

Mariana Bodnaruk, Inscribing Inequality: Late Antique Slavery in Epigraphic Evidence

Ilaria Grossi, Tene me ne fugiam et revoca me ad dominum! The relationships between slaves and owners through late antique collaria

14.00 Conclusion of the symposium and coffee

15.00 Departure

c. 17 Arrival in Helsinki

SYKSYN 2016 TAPAHTUMIA

KFY:n kokoukset

Ti **11.10.** klo 18 dos. Reijo Pitkäranta *Epäklassiset kielipiirteet Caesarin teoksessa Gallian sota*. Helsingin yliopiston päärakennus, aud. III (Unioninkatu 34), Helsinki.

Ti **15.11.** klo 18 prof. Cédric Brélaz *Democracy and Civic Participation in Greek Cities under Roman Imperial Rule: Political Practice and Culture in the Post-Classical Period*. Helsingin yliopiston päärakennus, aud. III (Unioninkatu 34), Helsinki.

Väitöksiä

Pe **23.9. klo 12** aud. XV Iiro Laukola *Macedonian Kings, Egyptian Pharaoh. The Ptolemaic Family in the Encomiastic Pomes of Callimachus*. Vastaväittäjä prof. Richard Hunter.

Pe **25.11.** Laura Nissin *Roman sleep – Sleeping areas and sleeping arrangements in the Roman house*.

Muita tilaisuuksia

To **22.9.** klo 16–18 prof. Richard Hunter (University of Cambridge) *Hellenistic Culture and the Archaeology of Leisure*. Antiikin kielten ja kulttuurien oppiaineen seminaarihuone, Metsätalo (Unioninkatu 40) A-siipi, 2. kerros.

To **6.10.** klo 16–18 Lena Talvio *Johannes Lemovicensis Morale Sompnum Pharaonis: ajoitus- ja identifiointiongelmia*. Antiikin kielten ja kulttuurien oppiaineen seminaarihuone, Metsätalo (Unioninkatu 40) A-siipi, 2. kerros.

To **17.11.** klo 16–18 prof. Cédric Brélaz (Université de Fribourg) *The Roman Colony of Philippi (Eastern Macedonia, Greece): New Lights on a Mixed Society from the Epigraphical Record*. Antiikin kielten ja kulttuurien oppiaineen seminaarihuone, Metsätalo (Unioninkatu 40) A-siipi, 2. kerros.

To **24.11.** klo 16–18 Dr. Joanne Berry (University of Swansea) *(roomalaiset huonekalut)*. Antiikin kielten ja kulttuurien oppiaineen seminaarihuone, Metsätalo (Unioninkatu 40) A-siipi, 2. kerros.

Muita tilaisuuksia ja kollokvioita, kongresseja sekä symposiumeja koskeviin ohjelmatietoihin saattaa tulla muutoksia *Foliumin* painatuksen jälkeen.